

Включення Волинської області до складу УРСР, без сумніву, було подією великої історичної ваги, оскільки вперше за багато століть українці з'єдналися у межах однієї державної структури. Проте через свою обмежену тривалість це насильне об'єднання не спричинило надто глибоких змін ні в краї, ні в радянській Україні. І все ж воно мало певний вплив: перше знайомство з радянською системою виявилось для волинян переважно негативним досвідом, у результаті якого багато з них дійшли висновку, що більшовицької влади слід уникати.

Список використаних джерел та літератури

1. Архів управління СБУ у Волинській області (далі – АУСБУ у Волинській обл.), ф. п., спр. 6216, арк. 17.
2. АУСБУ у Волинській обл., ф. п., спр. 2479, арк. 6–8.
3. АУСБУ у Волинській обл., ф. п., спр. 5576, арк. 338–340.
4. АУСБУ у Волинській обл., ф. п., спр. 6016, арк. 13–17.
5. АУСБУ у Волинській обл., ф. п., спр. 6216, арк. 55–59.
6. Афанасьєв Ю. Другая война и память / Ю. Афанасьєв // Другая война 1939–1945. – С. 21.
7. Боротьба за державність України (1917–1993 рр.). – Львів, 1994. – С. 95.
8. Вільна праця. – 1939. – 10 жовт.
9. Ганебний злочин проти України // Укр. слово (Париж). – 1939. – 24 верес.
10. Гарбарчук Р. За два місяці до війни / Р. Гарбарчук, В. Романчик // Волинь (Луцьк). – 1995. – 22 серп.
11. Історія Волині з найдавніших часів до наших днів. – Львів, 1988. – С. 111.
12. Литвин М. Р. 1939: Західні землі України / М. Р. Литвин, О. І. Луцький, К. Є. Науменко. – Львів, 1999. – С. 36.
13. Промова Гітлера в Рейхстазі // Вільна праця (Луцьк). – 1939. – 10 жовт.
14. Семиряга М. 23 августа 1939 года // Лит. газ. – 1988. – 5 октяб.
15. Текст речи Сталина на заседании Политбюро ЦК ВКП(б) 19 августа 1939 г. // Другая война 1939–1945. – М., 1996. – С. 73–75.
16. Тризуб (Париж). – 1939. – 10 груд.
17. Фляйшхауер Й. Пакт. Гитлер, Сталин и инициатива германской дипломатии, 1938–1939 / Й. Фляйшхауер. – М., 1996. – С. 330.
18. Червона Україна. – 1939. – 17 верес.
19. Szcześniak A. Katyń. Tło historyczne, fakty, dokumenty / A. Szcześniak. – Warszawa, 1989. – S. 37 ; Bitwy września, 1939. – S. 99.

Ігор Пхиденко

Похід Червоної армії в Західну Україну у вересні 1939 року

У статті показано перебіг подій радянсько-польської (вересневої) війни 1939 р. на території Західної України. Розкрито бойові дії Червоної армії, хід військових операцій, аналізується рівень її боєздатності, організаційне забезпечення, досліджуються сили воюючих сторін та військові втрати і з польського, і з радянського боку.

Ключові слова: Друга світова війна, Західна Україна, радянсько-німецький договір про ненапад, радянсько-польська (Вереснева) війна 1939 р., Червона армія, вермахт, польська армія, Український фронт, стрілецький корпус, стрілецька дивізія, танкова бригада.

Пхиденко Игорь. Поход Красной армии на западную Украину в сентябре 1939 года. В статье раскрыты события советско-польской (сентябрьской) войны 1939 года в западной Украине. Показаны военные действия Красной армии, прохождение военных операций, анализируется уровень ее боеспособности, силы и боепотери с польской и советской сторон.

Ключевые слова: Вторая мировая война, западная Украина, советско-германский договор о ненападении, советско-польская армия, Украинский фронт, стрелковый корпус, стрелковая дивизия, танковая бригада.

Pkhidenko Igor. Red Army Raid to the Western Ukraine in September of 1939. The article presents the course of events during Soviet-Polish (September) war in 1939 on the territory of Western Ukraine. It tells about Red Army battles, the course of military comperigns. The author analyzes the level of army's capacity, equipment, leadership and the losts of the armies, bots Polish and Soviet.

Key words: World war II, Western Ukraine, Soviet-German treaty, Soviet-Polish (September), war of 1939, Red Army, Vermakht, the Polish army, Ukrainian front, shooting regiment, tank brigade.

Похід Червоної армії на Західну Україну у вересні 1939 р. був прямим наслідком початку Другої світової війни. Він також зумовлював радянсько-німецьким договором про ненапад від 23 серпня 1939 р. Зокрема, згідно з таємним додатковим протоколом цього договору, визначалися зони впливу двох держав Німеччини та СРСР у Східній Європі. Відносно Польщі, то її східні території, куди входили в той час західноукраїнські землі, мали бути зайняті Радянським Союзом.

Радянсько-польській (Вересневій) війні 1939 р. передували досить ґрунтовні воєнні приготування. Ще з травня 1939 р. радянське військове керівництво, враховуючи зростання міжнародної напруги, розпочало розробку нової системи мобілізаційного розгортання Червоної армії. Основна ідея зводилася до того, щоб створити постійну армію, готову до використання при мінімальному мобілізаційному розгортанні. Також враховуючи близьку можливість використання Червоної армії, вирішено було перевірити готовність прикордонної смуги на Заході для зосередження і використання військ. 4 серпня начальники штабів ЛВО, КалВО, БОВО та КОВО отримали директиву Генштабу, згідно з якою в період із 15 серпня до 1 вересня 1939 р. потрібно було провести відповідну рекогносцировку.

У зв'язку з початком німецько-польської війни 2 вересня 1939 р. на радянсько-польському кордоні був уведений режим посиленої охорони. 3 вересня 1939 р. Політбюро ЦК ВКП (б) ухвалило таємне рішення щодо продовження на місяць строку служби червоноармійців і молодших командирів, які підлягали демобілізації, унаслідок чого в РСЧА було затримано 310 тис. чоловік. Із 7 вересня 1939 р. під виглядом великих навчальних зборів відбулася часткова мобілізація Червоної армії. Зокрема, розпочався призов 2,6 млн запасників 7-х військових округів, у тому числі 2-х, розташованих на українському терені, – КВО і ХВО [8, 65]. 11 вересня 1939 р. на базі БОВО і КОВО були утворені й розгорнуті управління Білоруського та Українського фронтів.

Червона армія отримала наказ про наступ і початок військової кампанії проти Польщі 14 вересня 1939 р. (директива наркома оборони СРСР К. Ворошилова № 16634 від 14.09.1939 р.). Відповідно до цього 17 вересня о 5 годині ранку радянські війська перейшли польський кордон і розпочали наступ на територію Західної України та Західної Білорусії. Тим самим Радянський Союз вступив у Другу світову війну. Слід зауважити, що Сталін не поспішав розпочати свою збройну акцію проти Польщі, незважаючи на неодноразові звернення з боку Німеччини, яка прагнула перекласти тягар розгрому польської армії частково на плечі СРСР. Вичікувальною позицією Сталін хотів перекласти всю відповідальність за агресію на Німеччину, дочекавшись повідомлень про взяття Варшави чи про втечу польського уряду закордон, що дозволило би певним чином «зберегти обличчя». Проте маніакальна боязнь Сталіна перед можливістю створення Західноукраїнської держави (у результаті німецького розгрому Польщі), а також стрімке наближення німецької армії до західноукраїнських земель вирішило питання початку військових дій із боку Радянського Союзу.

До бойових дій були залучені два великих угруповання радянських військ (сім армій, одна кінно-механізована група, 617 588 осіб, 4954 гармат і мінометів, 4733 танків, 3298 літаків), які склали потім Український та Білоруський фронти. Цим угрупованням Червоної армії у Східній Польщі протистояли лише частини КОП (Корпусу охорони прикордоння) та певна кількість тилових і запасних частин армії. Загалом на 17 вересня 1939 р. у східних землях польські збройні сили нараховували 370 тис. осіб (80 % із них становили погано озброєні та ненавчені резервісти) при 540 гарматах і 70 танках [8, 66]. Зрозуміло, що ці слабоозброєнні війська мали небагато шансів у протистоянні із Червоною армією.

На західноукраїнських землях наступ здійснювали війська Українського фронту (командуючий – командарм I рангу С. К. Тимошенко, начальник штабу – комдив М. Ф. Ватутін, члени Військової ради – корпусний комісар В. П. Борисов і перший секретар ЦК КП(б)У М. С. Хрущов). До його складу входило три армії (5-та – комдив І. Г. Советніков, 6-та –комкор Ф. І. Голиков та 12-та – командуючий – командарм II рангу І. В. Тюленев), що нараховували 238 978 осіб, 1792 гармат і мінометів, 2330 танків [6, 300].

Перші звістки про перехід східного кордону Червоною Армією застали польське керівництво в Коломиї–Кутах 17 вересня 1939 р. о 4-й годині ранку (о 5-й за московським часом). Польща не сподівалася на такий розвиток подій і не була готова до війни на два фронти проти Німеччини і Радянського Союзу одночасно. Тим більше, що в тих умовах це було взагалі не можливо. Тому після наради з прем'єром уряду та міністром закордонних справ Юзефом Бекком у першій половині дня 17 вересня

Головнокомандуючий маршал Едвард Ридз-Смігли прийняв рішення про евакуацію державних структур і якомога більшої кількості військ на територію Франції через Румунію та Угорщину. Отже, поляки не ставили за завдання захист Західної України від Червоної армії. О 21.40 по радіо пролунав наказ Ридза-Смігли, який вимагав: «З більшовиками не битися, хіба, що в разі нападу з їхнього боку, або спроби роззброєння частин... Міста, до яких підійдуть більшовики, повинні вступити з ними у переговори у справі виводу гарнізонів до Угорщини чи Румунії» [4, 36]. Як бачимо, це свідчить також і про відсутність вимог щодо організації оборони західноукраїнських міст.

У свою чергу, перед радянськими військами не ставилося за мету як першочергове пряме знищення польських військових частин. Завданням Червоної армії було чим швидше зайняти територію Західної України, уникати, наскільки це можливо, бойових зіткнень. У наказах радянським військовим підрозділам давалася вказівка не допускати прямих фронтових дій, діяти шляхом обходу із флангів, оточення і розкладу польської армії, а також не застосовувати зброї проти польських частин, які не чинять опору. Заборонялися артобстріли та бомбардування міст і населених пунктів [7, 109; 4, 35].

На північному фланзі Українського фронту на ділянці біля 230 км наступала 5-та армія, яка включала в себе 15-й і 8-й стрілецькі корпуси. Основний напрям удару скеровувався на Рівне–Луцьк–Ковель–Володимир-Волинський. 60-та стрілецька дивізія, хоч і виконувала допоміжну роль, але на неї покладалося досить складне завдання – наступ на Сарни та подолання Сарненського укріпленого району.

Перехід кордону для 5-ї армії не становив великих труднощів. Незначний опір польських прикордонних частин був відразу зламаний переважаючими радянськими силами. Упродовж дня 17 вересня стало очевидним, що опір польського війська практично відсутній. Його частини відступають, не намагаючись організувати цілеспрямовану відсіч. На напрямі 5-ї армії її формування зустрічали реорганізовані, як правило, вимушений опір тих польських частин, які пішли не в південному напрямку, а в західному з метою налагодження зв'язку з окремими більшими угрупованнями польських військ і ведення боїв навіть з обома ворогами.

Зауважимо, що 15-й стрілецький корпус (45 і 87 СД) мав за найближче завдання вийти на Горинь і до кінця дня 17 вересня зайняти Рівне. Натомість 8 стрілецький корпус (44 і 81 СД), 36 танкова бригада (ТБ) повинен був до кінця цього ж дня зайняти Дубно. 18 вересня обидва корпуси мали зайняти Луцьк і рухатися в сторону Володимира-Волинського.

45 дивізія, зустрівши незначний опір поляків у районі Корця, просуvalася досить швидко і головними силами до кінця дня дійшла до р. Горинь у районі Гощі. Біля 18.00 17 вересня передовий загін цієї дивізії зайняв Рівне, де були роззброєні дрібні польські частини.

Однак, незважаючи на це, головні ударні сили 5-ї армії не виконали завдання на цей день. Дубно так і не було зайняте 17 вересня, як планувалося. Штаб армії, занепокоєний сповільненням темпів просування в другій половині дня, 17 вересня поставив завдання перед 8 СК і зокрема командиром 36 ТБ зайняти місто. Для захоплення Дубна, 36 ТБ була зміцнена батальйоном піхоти і двома протитанковими артилерійськими батареями. О 3-й годині 18 вересня танкові батальйони оточили місто з півночі, сходу і півдня й після короткого бою з дубнівським гарнізоном у передмісті о 7-й годині захопили його. Було взято в полон 5,5 тис. солдатів і 500 офіцерів, трофеями радянських військ стало 12 гармат, 70 кулеметів, 3 тис. рушниць, 50 автомобілів і 6 ешелонів із озброєнням [2, 113]. Здобувши Дубно, 36 ТБ продовжили марш на Луцьк. Об 11 годині вона досягла Млинова, де отримала наказ командувача 5-ю армією Советнікова про взяття Луцька до кінця дня. Командувач польських військ у Луцьку бригадний генерал Петро Скуратович дав наказ про згортання оборони і вирушення в напрямку Львова, а далі до румунського чи угорського кордону. У самому місті залишалася невелика команда, яка мала охороняти мости на Стиру, і військові транспорти, які прибували зі сходу і півночі. Всі збройні формування, які приїжджали до Луцька, потрібно було направляти слідом за групою генерала Скуратовича. Тоді ще невідомо було, що генерал Скуратович 18 вересня в Горохові розпустив свою групу. Солдатів, родом зі східних окраїн (переважно українці, яких у вересні 1939 р. у польському війську перебувало біля 110 тис. [9, 6], і білоруси), демобілізовано, а решта відділів долучилася до групи «Дубно» і пішла в напрямку Володимира-Волинського.

36 ТБ почала наступ на Луцьк о 13 годині 18 вересня, маючи у своєму розпорядженні 200 танків Т-26 і 23 бронемашини. Першим до міста підійшов о 15 годині розвідувальний батальйон, який переправився через мости з боку північного передмістя Луцька. Під час підходу до залізничної колії зі сторони Ківерець надійшов польський військовий транспорт, а згодом ще три. Перші два дали себе

роззброїти, а наступні два відповіли вогнем, проте незабаром також здалися. До 17 години всі батальйони бригади увійшли до міста і на його околицях перекрили можливість полякам відхід у напрямку Львова, Володимир-Волинського і Ковеля. У районі Луцька було взято в полон 9 тис. польських військовослужбовців, захоплено 7 тис. рушниць, 40 кулеметів, 1 танк і 4 ешелони військового майна [2, 115].

Просуваючися вслід за відступаючими групами польських військ, з'єднання 15-го стрілецького корпусу (розвідбатальйон 45-ї СД) о 4.00 21 вересня вступили в Ковель.

Польські частини, які знаходилися в місті, організованого опору не чинили і відходили па захід. Роззброїти їх не вдалося через відсутність достатніх сил.

Тим часом 60-та стрілецька дивізія 19 вересня досягла Сарненського укріпрайону, зав'язавши бій за оволодіння ним. Радянським частинам прийшлося боротися з ДОТами противника па правому березі р. Случ. У ході дводенних боїв радянські війська прорвали укріпрайон на фронті біля Гинного і 21 вересня вступили в Сарни, звідки польські частини відійшли в Полісся.

Взяття Володимир-Волинського було доручено 36 ТБ комбрига Богомолова, яка це завдання мала виконати до кінця дня 19 вересня. Для підтримки бригаді виділявся стрілецький батальйон і батарея протипіхотної артилерії. Після короткої підготовки вона, маючи у своєму складі 206 танків і 23 бронемашини, о 17.30 з Торчина (прибувши туди з Луцька) вирушила на Володимир-Волинський.

У Володимир-Волинському знаходилися досить значні польські сили. Зокрема, тут перебував запасний центр 27-ї піхотної дивізії і школа підхорунжого резерву артилерії. У їхньому розпорядженні було близько 5 тис. солдатів-резервістів і 2 тис. солдатів-артилеристів із тридцяти сімома 75-міліметровими і двома 150-міліметровими гарматами [2, 118]. Район Володимир-Волинського і саме місто були належним чином укріплені з огляду на небезпеку з боку німецьких військ. Тому, коли перед описаними подіями, 15 і 16 вересня 4-та німецька дивізія «Лекка» вдарила по Устилугу і Володимир-Волинському, вона була відкинута зі значними втратами.

17 вересня на ранковому шикуванні гарнізону вояки-українці, яких серед піхотинців було 75 %, заявили, що вони з більшовиками воювати не будуть. Їх було демобілізовано і роззброєно. Щодо поляків, то частина з них створила загони добровольців для переходу за Буг або на південь, інша – покинула військо, частина – залишилася в місті. Коли увечері 19 вересня старшому тут генералові Сморовінському повідомили про наближення радянських військ, наказу про організацію оборони та бойових дій він не віддав.

Передові відділи 36 ТБ підійшли до Володимира-Волинського 19 вересня біля 21 години, увійшовши в місто в районі військових казарм. При цьому було відкрито вогонь і вівся обстріл із танків. Біля півночі, після короткого бою, у районі школи підхорунжих, на пропозицію генерала Сморовінського, відбулися переговори з комбригом Богомоловим, унаслідок яких досягнуто домовленості про припинення вогню до 6 годин ранку наступного дня. Вранці переговори тривали, і генерал Сморовінський прийняв радянські умови. Солдати після складання зброї могли бути вільними, а офіцери з напоясною зброєю мали відходити в трьох напрямках: Вільно, Львів, Варшава. Офіцери варшавської групи, яких було найбільше, після виходу з міста були оточені червоноармійцями, і їх під конвоєм повели до Луцька, а звідти – до Катині.

Підводячи підсумок діям 5-ї армії 17–19 вересня, не можна оцінити їх як надто вдалі. В основному успіху варто завдячувати 36 ТБ, яка була найкраще з усіх бригад укомплектована технікою і діяла енергійно, можна сказати, відповідно до гудеріанівської теорії блискавичної танкової війни. Інша справа – коли б польська оборона в районі Дубна і Луцька не була б передчасно згорнута, то доля 36 ТБ могла бути досить сумною. Відірвані від власної піхоти танки могли б стати мішенню організованої протитанкової оборони. Стрілецькі ж дивізії армії вели дії в цілому досить мляво, часто не справляючись із черговими завданнями командування, незважаючи на сприятливі військові умови в напрямках головних ударів.

На південь від 5-ї армії, по центру Українського фронту, на ділянці майже 90 км вела наступ 6-та армія. Вона складалася із 17-го стрілецького і 2-го кавалерійського корпусів (80 тис. осіб, 630 гармат і мінометів, 675 танків) [6, 300]. Основний напрямок удару спрямовувався на Тернопіль–Львів–Перемишль.

О 4.00 17 вересня штурмова група прикордонників і червоноармійців захопила Волочиський міст. О 4.30 війська 17 СК нанесли артилерійський удар вогневим точкам і опорним пунктам против-

ника і о 5 годині форсували р. Збруч, використавши захоплений міст і наведені переправи. При цьому опір із польського боку практично був відсутній. Після того частини 17 СК звернулися у походні колони і рушили в сторону Тернополя. Цього ж дня (17 вересня) о 18.00 10 танкова бригада увійшла в місто. Під час перестрілок, що відбувалися з 10 до 14 години 18 вересня, радянська сторона втратила трьох осіб і 36 були поранені. У полон було взято 600 польських військовослужбовців.

З'єднання 2-го кавкорпусу, яке наступало північніше, вранці 18 вересня форсувало р. Серет, і о 10.00 отримало наказ швидким темпом рухатися до Львова й оволодіти ним. Однак виконанню цього завдання перешкоджали дві обставини: по-перше, у Львові знаходився значний польський гарнізон під командуванням бригадного генерала Владислава Лянгера, частини 36-ї піхотної дивізії, група «Гродно», два дивізіони артилерії – всього біля 15 тис. солдатів і 1,5 тис. офіцерів, а також батальйони цивільної оборони [3, 39]. По-друге, на Львів наступав вермахт, війська якого упродовж 12–18 вересня силами 1-ї і 2-ї гірсько-піхотних дивізій майже повністю оточили місто (з півночі, заходу і півдня).

Для швидкого просування до Львова командиром корпусу був сформований моторизований загін (600 багнетів на автомобілях та 35 танків) під командуванням командира 5-ї дивізії комбрига Шарабурка. Після нічного маршу о 2.00 19 вересня він підійшов до міста і був обстріляний польською артилерією. Однак, незважаючи на це, а також вуличні барикади, передовий розвідувальний батальйон (у складі шести танків) добрався до центру міста. Тут його зустріли вогонь батареї, а також рушнично-кулеметним та револьверним вогнем, що вівся з казарм та будинків. Один танк був підбитий. Під ранок, біля 4.30, вогонь припинився з обох сторін. Біля 5.00 командир бригади віддав наказ розвідувальному батальйону залишатися в місті, закривши виходи східної околиці Львова, решті танків – вийти на Винники.

О 8.30 німці несподівано здійснили атаку на західну і південну окраїну міста. При цьому танки та бронемашини розвідбатальйону потрапили між двох вогнів (німців і поляків). Командир бригади вислав бронемашину до німців. Танки викидали червоні і білі прапорці, але вогонь по них з обох сторін не припинявся. У відповідь був відкритий вогонь із радянського боку. У результаті в німців було підбито три протитанкові гармати, убито три офіцери та поранено дев'ять солдат. Радянські втрати – підбито дві бронемашини і один танк, убито трьох осіб і поранено чотирьох. Невдовзі вогонь був припинений. До штабу бригади прибув командир 137-го полку гірської дивізії полковник Шлеммер і інцидент був вичерпаний [6, 321].

20 вересня підійшли головні сили 2-го кавкорпусу, потім танкові з'єднання. У Винниках розташувався штаб командувача 6-ї армії Голикова. Після переговорів із німецькою стороною (яка мала намір розпочати штурм Львова), що вийшли на рівень Москви та Берліну ввечері 20 вересня, німецькі війська отримали наказ відійти від міста. Вранці 21 вересня почалися переговори з польським командуванням. Вони відбувалися в декілька раундів, і в результаті об 11.00 22 вересня було підписано акт капітуляції, який установлював порядок передачі міста і роззброєння гарнізону. О 14.00 війська 2-го кавкорпусу разом із танками 24-ї, 38-ї і 10-ї бригад увійшли в місто і за дві години зайняли його, придушивши опір окремих груп, що не підкорилися наказу про капітуляцію.

На південному фланзі Українського фронту була розгорнута 12-та армія. До її складу входили 4-й і 5-й кавалерійські, 25-й танковий, 13-й стрілецький корпуси (77 тис. осіб, 527 гармат і мінометів, 1133 танків). Ця наймобільніша група радянських військ наступала на фронті ПО кілометрів і мала завдання зайняти Коломию, Станіслав та Галич і в подальшому рухатися на Стрий і Дрогобич [8, 67].

О 5.00 війська армії приступили до форсування р. Збруч, що відбулося загалом успішно, незважаючи на певні труднощі (напередодні дощі розмили дороги і рівень води в річці піднявся). 18 вересня 23-тя ТБ вступила в Коломию, де було обеззброєно біля 10 тис. польських військовослужбовців. Надвечір частини 25-го танкового корпусу вийшли на околиці Галича і наступного дня зайняли місто. 19 вересня загопи 13-го стрілецького корпусу вступили у Станіслав і Калуш. У районі Галича велися значні бої із частинами 26-ї і 28-ї польських дивізій, у результаті в полон потрапило до 20 тис. поляків.

4-й кавкорпус, який вів наступ на правому фланзі 12-ї армії, через невдало проведено розвідку (у ніч на 17 вересня), завчасно себе виявив. Під час форсування Збруча він зустрів організований опір польських прикордонників і упродовж двох годин змушений був вести бої на кордоні, долаючи загороджувальну зону. У подальшому ним послідовно був зайнятий Рогатин, Ходорів, Жидачів, проте на середину 21 вересня він змушений був зупинитися. Далі – шлях у район Стрия, де зна-

ходилися німці. 57-ма піхотна дивізія 14-ї армії вермахту витіснила звідти групу польських військ і зайняла 17 вересня Дрогобич, а 18-го – Стрий.

Така ситуація, а також поведінка німецької армії під Львовом, дуже занепокоїла Сталіна. Тому відразу після вступу Червоної армії в Польщу в Москві розпочався новий тур переговорів із Німеччиною. Уже ввечері 18 вересня в бесіді із Шуленбургом Сталін прямо заявив, що в нього є певні сумніви щодо того, чи буде німецька сторона суворо дотримуватися попередніх територіальних домовленостей, оскільки відомо, що військові не люблять повертати завойовані території. Наступного дня Молотовим було повідомлено Шуленбурга, що начальник оперативного відділу вермахту Варлімонт ознайомив радянського військового аташе в Берліні з картою, на якій нанесений майбутній кордон рейху. Згідно з нею, Львів залишається на німецькій стороні.

У результаті подальших переговорів 21 вересня було узгоджено демаркаційну лінію для військ обох сторін (вона відповідала умовам таємного протоколу від 23 серпня 1939 р.) і підписано радянсько-німецький протокол. У ньому зазначалося, що частини вермахту починають відвід військ, розпочинаючи із 22 вересня, а радянські війська – продовжують знову свій шлях на захід із світанку 23 вересня. Віддаль між двома арміями мала відповідати в середньому 20-кілометровому інтервалу. Цим завершується перший етап польської вересневої кампанії Червоної армії.

23 вересня війська Українського фронту відновили свій рух на захід. На ділянці 5-ї армії на північному фланзі наступали з'єднання 15-го СК. У ніч із 23 на 24 вересня розвідбатальйон 45-ї стрілецької дивізії вступив у Любомль. Однак невдовзі стало відомо про події, що передували цьому. 20 вересня в місто увійшли німецькі війська, роззброївши польський гарнізон. 21 вересня німці залишили місто, а наступного дня група польських військ зробила на нього напад. Розігнала й обеззброїла міліцію, убивши 7 міліціонерів, і в 11.00, 23 вересня, на перегоні Любомль–Ягодин обстріляла поїзд і забрала паровоз.

О 14.30 25 вересня 36-та ТБ, форсувавши Західний Буг, досягла Холма і, сконцентрувавши сили, атакувала місто. Після низки бойових зіткнень із польським гарнізоном, частина котрого відійшла в сторону Красностава, о 14 годині 26 вересня місто було зайняте. Біля 8 тис. польських військово-службовців попало у полон. Південніше з'єднання 8-го СК зламали опір поляків на Західному Бузі і 24 вересня після двогодинного бою зайняли Грубешів, а 25 вересня – Замость.

Шоста армія відновила рух на захід 25 вересня, не зустрівши на своєму шляху більш-менш серйозного опору противника. О 9.00 29 вересня з'єднання 17-го СК вступили до Перемишля і почали його прийом від німецького командування. На час 25 вересня війська 6-ї армії вийшли на рубіж середньої течії р. Сян від Білгорая до Перемишля.

На ділянці 12-ї армії з'єднані групи 13-го СК о 16.30 22 вересня вступили в щойно залишений німецькими військами Стрий, а 24 вересня ввійшли у Дрогобич. 23 вересня 23-тя ТБ вийшла до Борислава, зайнятого німецькими військами. Наступного дня місто було передано Червоній армії. 4-й кавкорпус 26 вересня досяг району Судкович, де о 21.00 отримав наказ підготуватися до бою з польською кавалерійською групою (біля 4 тис. чоловік) генерала В. Андерса, яка від Холма пробивалася до угорського кордону. О 16.30 27 вересня два уланські полки групи Андерса атакували 148-й кавполк, проте були зустрінуті артвогнем і контратакою, що змусило їх відійти. У ході тригодинного бою поляки втратили 300 осіб убитих, 200 – полонених, чотири гармати і сім кулеметів. Наступного дня група була розсіяна. Генералу Андерсу разом із кількома офіцерами спочатку вдалося зникнути, однак пізніше, 30 вересня, він потрапив у полон [4, 37; 6, 343].

5-й кавкорпус, який діяв південніше 24–25 вересня, поряд із просуванням на захід, розпочав прочісування передгір'їв Карпат. 26 вересня 16-та кавдивізія зайняла Турку, а її 9-й полк прибув на станцію Бескид, зайняту, як виявилось, 23 вересня угорськими військами. Спроба контакту з ними призвела до збройного конфлікту, який вирішився після переговорів (угорці відійшли до кордону). 28 вересня 5-й кавкорпус вийшов до верхів'їв р. Сян і на кордон з Угорщиною.

Досить серйозні проблеми виникли у радянських військ, які діяли на Поліссі на стику Білоруського і Українського фронтів. Тут знаходилася польська оперативна група «Полісся» (біля 18 тис. осіб). Передана з Білоруського в Український фронт 52-га стрілецька дивізія 27 вересня просувалася північніше Прип'яті від Кобрини на Володаву. О 16 годині її 491-й танковий батальйон і 53-й протитанковий дивізіони зайняли Шацьк.

Вранці 28 вересня в Шацьку з'явився чоловік, який повідомив, що в лісі південно-східніше від міста ескадрон поляків хоче здатися в полон. Не перевіривши інформацію, 411-й танковий батальйон

рушив колоною і в дефіле озер Люцемир і Кругле був обстріляний артилерією противника, втрапивши сім осіб. В цей час штаб дивізії рухався розділеним на колони, що спричиняло проблеми зі зв'язком. Атаковані радянські частини, не маючи зв'язку з командуванням дивізії, стали відходити. У ніч на 29 вересня поляки знову зайняли Шацьк.

28 вересня 58-й стрілецький полк і розвідбатальйон 52-ї СД на перехресті між р. Західний Буг і оз. Пулемецьке вступили в бій із групою противника, яка мала у своєму розпорядженні значну кількість станкових і ручних кулеметів та гармат. Довідавшись про поранення командира, призвані по мобілізації солдати стали розбігатися по лісу, і лише загін кількістю біля 100 кадрових солдатів при підтримці артилерії зміг із зусиллям зупинити противника.

Тим часом 411-й ТБ, який вів бій за оволодіння Шацьком і прагнув вийти в тил полякам через дефіле озер Чорне і Люцемир, був розстріляний протитанковими гарматами. Бої, які тривали до наступного дня показали, що особовий склад 52-ї стрілецької дивізії, який звик до відносно спокійного просування по території Західної Білорусії, виявився не готовим до жорсткого опору противника. Діючи в лісисто-болотяній місцевості, підрозділи дивізії часто не мали зв'язку один з одним і практично ніяк не управлялися. Лише на ранок 29 вересня командуванню дивізії вдалося навести порядок у частинах. Усе це призвело до затягування боїв і надто високих втрат: 81 особу було вбито (у тому числі й командир 41-го танкового батальйону капітан Несенюк) і 184 поранено (у тому числі командир дивізії полковник Руссіянов), підбито п'ять танків і три протитанкові гармати [6, 345]. 30 вересня залишки польської групи біля 16.30 переправилися через р. Західний Буг.

28 вересня 1939 р. у Москві був підписаний договір між Радянським Союзом і Німеччиною, відповідно до якого встановлювався новий кордон між двома державами. Цей договір практично підвів підсумок польській вересневій компанії 1939 р. Червоної армії. 5 жовтня 1939 р. вона відійшла на лінію Піси, Нарви, Бугу і Сяну.

У цілому Червона армія виконала покладене на неї завдання, просунувшись на захід від старих радянських кордонів на відстань від 250 до 350 км і зайнявши територію 195 тис. км². Однак уже в цій, досить необтяжливій місці, виявилися вади, що свідчили про невисокий рівень її боєздатності.

Попри те, що стратегічна операція щодо захоплення Західної України і Західної Білорусії була досить ретельно розроблена Генштабом та забезпечена значною чисельною перевагою над противником у живій силі і техніці, попри слабкий опір польських військ, втрати радянської сторони виявилися невиправдано високими, склавши на ділянці українського фронту 491 загиблих і 1359 поранених [4, 41]. (Загалом втрати поляків під час війни нараховували 3,5 тис. осіб убитими і 20 тис. пораненими) [8, 68]. Це пояснюється слабкою підготовкою і особового складу з'єднань Червоної армії (значну частину яких складали запасники), а також незадовільним керівництвом військами командними кадрами. Радянські військові документи цього часу рясніли повідомленнями про низьку ефективність ведення бойових дій, чисельні випадки паніки і дезорганізації, які нерідко навіть призводили до перестрілок між своїми піхотними, кавалерійськими, інколи і танковими частинами. Подекуди гнітуче враження справляв зв'язок. В ході бойових дій спостерігалися також контакти і взаємодія радянських військ з німецькою армією, що відіграло важливу роль у деморалізації та остаточному розгромі польських збройних сил і падінні польської держави.

Список використаної літератури

1. Баран В. К. Україна: західні землі: 1939–1941 рр. / В. К. Баран, В. В. Токарський. – Луцьк, 2009. – 448 с.
2. Іжеляк Ч. Бої за Волинь у 1939 році. У пошуках правди / Ч. Іжеляк // Українсько-польський конфлікт на Волині в роки Другої світової війни: генезис, характер, перебіг і наслідки : матеріали Міжнар. наук. конф. : у 3 т. – Луцьк, 2003. – С. 109–126.
3. Ковалюк В. Р. Західна Україна на початку Другої світової війни / В. Р. Ковалюк // Укр. іст. журн. – 1991. – № 9. – С. 30–42.
4. Коваль М. В. Україна в Другій світовій і великій Вітчизняній війнах (1939–1945 рр.) / М. В. Коваль. – К., 1999. – 336 с.
5. Кучерепа М. М. Волинь: 1939–1941 рр. : навч. посіб. / М. М. Кучерепа, В. В. Вісин. – Луцьк, 2005. – 486 с.
6. Мельтюхов М. И. Советско-польские войны. Военно-политическое противостояние 1918–1939 гг. / М. И. Мельтюхов. – М., 2001. – 464 с.
7. Оглашению подлежит: СССР – Германия. 1939–1941: Документы и материалы. – М., 1991. – 367 с.
8. Політична історія України. XX ст. : у 6 т. Т. 4 / редкол. : І. Ф. Курас та ін. – К., 2003. – 584 с.
9. Руккас А. Українці у Війську Польському / А. Руккас // Історія в школі. – 2002. – № 7. – С. 68.